

MARJATTA PALANDER

VÄLIMURTEIDEN IDIOLEKTIT

VARIAATIO SAVONLINNAN SEUDUN YKSILÖMURTEISSA

JOHDANTO

Murremaantieteen kiintoisimpia tutkimuskohteita on sen selvittäminen, millä tavoin alueellinen edustus käytännössä vaihtuu toiseksi. Murrerajat muodostuvat isoglosseista, joiden jyrkkyys vaihtelee. Äänteelliset isoglossit voivat olla verrattain selkeitä, jopa sellaisia, että varianttien levikkialueet eivät lainkaan limity (ks. Lehtimäki 1990: 95). Yleisintä kuitenkin lienee, että edustuksen valta-alueiden rajoilla eri variantit esiintyvät rinnakkain. Tämä näkyy erityisen hyvin välimurteissa, jotka voivat olla useidenkin pitäjien levyisiä siirtymävyöhykkeitä päämurteistojen välissä.

Savonlinnan seudun välimurteille runsas äänne- ja muotopiirteiden vaihtelu on tunnusomaista. Useimmiten varianttien keskinäiset yleisyysuhteet muuttuvat siirryttäessä alueen eri puolille, mutta eräissä piirteissä vaihtelu ei ole pelkästään alueellista, vaan siihen vaikuttaa myös murteen muotojärjestelmä. Selvittelen tässä artikkelissa, millaisista idiolekteista välimurteiden vaihtelu syntyy.¹ Tarkasteltavana ovat seuraavat seikat: 1) miten eri piirteiden edustus yhdistyy yksilömurteessa, 2) onko yksityisen kielenpiirteiden vaihtelu ennustettavissa muiden piirteiden perusteella ja 3) millaiset idiolektit ovat tyypillisiä eri puolille tutkimusaluetta.

Tutkimusaineistona on 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa syntyneiden murre: 95 kielenoppaan murrenäytteet Savonlinnan seudulta eli Savonrannalta, Enonkoskelta,

¹ Artikkelini pohjautuu 9. fennougristikongressissa Tartossa 8.8.2000 pitämäni esitelmään, jossa tarkastelin vain Savonlinnan seudun välimurteita koskevaa idiolekteittaista vaihtelua. Tässä artikkelissa tutkittavina ovat myös lähimmät ympäristömurteet. Kiitän referee-lausunnon antajia hyödyllisistä kommentteista.

Kerimäeltä, Punkaharjulta ja Säämingistä sekä 103 oppaan näytteet ympäristömurteista. Pohjois-Karjalan murreryhmää edustavat Liperi, Rääkkylä, Kitee ja Kesälahti. Kaakkois-murteista ovat osin mukana Uukuniemi, Saari, Parikkala, Rautjärvi ja Ruokolahti. Pohjois-Savon murteiden puolelta on kielenoppaita Heinävedeltä, Kangaslammita ja Rantasalmelta ja Etelä-Savon murteista Sulkavalta ja Puumalasta. Tutkimusaineistoa on yhteensä noin 195 tuntia. Tällä otoksella olen yleisemmin, alueelliselta kannalta, tutkinut sitä, miten selvästi Savonlinnan seutu erottuu omaksi murreryhmäkseen (Palander 1996).

Idiolektitutkimukseeni olen valinnut kymmenen äänne- ja muotopiiirrettä, jotka esiintyvät puheessa taajaan ja joiden vaihtelu on helposti kvantifioitavissa. Piiirteet ovat seuraavat:

1) Jälkitavujen *oa, öä* -yhtymät. Alueella ovat mahdollisia edustukset *verkkoo ~ verkku ~ verkko(v)a ~ verkku(v)a*.

2) Jälkitavujen *ea, eä* -yhtymät, esim. *korkee ~ korkii ~ korki(j)a*.

3) Jälkitavujen *ia, iä* -yhtymät, esim. *pappii ~ pappi(j)a*.

4) Jälkitavujen *ua, yä* -yhtymät, esim. *piippuu ~ piippu(v)a*.

5) Švaavokaalin edustus; tarkasteltavana on suppean vokaalin jälkeinen švaa, esim. *silmä ~ silimä ~ silemä, kylmä ~ kylymä ~ kylömä*.

6) *ts*-yhtymän heikkoasteinen edustus: (*mehtä* :) *metässä ~ mehässä ~ mehtässä*, (*messä* :) *messässä*, (*metsä* :) *metsässä*. *ts*-yhtymän yleiskielen mukaista edustusta *ts* : *ts* tavaataan varsinaisesti Kannaksen murteissa Kaukolasta etelään päin (Leskinen 1963: 188–189). Sen sijaan Savonlinnan seudulle *ts* : *ts* -edustus ei ulotu kuin eräissä venäläis-, karjalais- ja ruotsalaisperäisissä sanoissa, deskriptiivisanastossa ja yleis- ja kirjakielestä tulleissa sanoissa (ks. Palander 1996: 155–156). Aineistossani *ts*:ää esiintyy kuitenkin toistuvasti Saaren, Parikkalan ja Ruokolahden muuten vanhakantaista murretta puhuvilla kielenoppailla (esim. Parikkala *rukovitsat sai siitä; vieraista metsistä; itse*), mikä antaa aiheita olettaa, ettei kyseessä ole yleiskielisyys. Tämän vuoksi olen ottanut *ts*:n omaksi varianttikseen; sen osuus esimerkiksi Parikkalan näytteissä on 8 %.

7) Pronominien *minä, sinä* edustus: *minä ~ mie*, taivutusvartaloissa *minu- ~ miu-*. Partitiivi- ja illatiivimuotoja ei ole otettu huomioon, sillä tutkimusalueella ne ovat muutamaa satunnaista partitiivitapausta lukuun ottamatta (ks. Palander 1996: 196) aina *minu-* vartaloisia (*minnuu, minnuun*).

8) Pronominin *hän* edustus: *hään ~ hiän*.

9) 3. persoonan *nsa, nsä* -omistusliitteen vastineet: *poikasa^x ~ poikase^x ~ poikaasa^x, poikaase^x ~ poikasee ~ poikaa*. Loppukahdenteisten muotojen rinnalla tavataan *n*-loppuisia asuja; laskelmissa **k-* ja *n*-loppuiset muodot on yhdistetty.

10) Pronominaalien vaihtelu: *sella(i)nen, tällä(i)nen, tuolla(i)nen ~ semmo(i)nen, tämmö(i)nen, tuommo(i)nen*.

Nämä piiirteet ovat vain osa Savonlinnan seudun murteiden vaihtelusta, mutta juuri yleisyytensä vuoksi ne kiinnittävät herkästi huomiota. Esiintymistaajuus on pienin *nsa, nsä* -suffiksilla: sitä kuulee tunnin mittaisessa näytteessä keskimäärin kuusi kertaa. *ts*-yhtymän heikkoasteisia tapauksia tunnin haastatteluun sisältyy keskimäärin yhdeksän. Puheenaiheet vaikuttavat piiirteiden esiintymismääriin; esimerkiksi *hän*-pronominin esiintymät puuttuvat kokonaan 23 kielenoppaan näytteistä. Tämä johtuu siitä, että *hän* korvautuu usein pronomiinilla *se*. *Hän*-pronomini esiintyy kuitenkin aina muun muassa referoinnissa (esim. *isä sano hääm män kahtomaa sitä päekkoo*; ks. Kuiri 1984: 123).

▷

VAIHTELEVIEN PIIRTEIDEN MÄÄRÄT

Yksilömurteiden tarkastelu voidaan aloittaa varioivien piirteiden määrästä. Taulukosta 1 ilmenevät pitäjittäiset tiedot idiolektikohtaisesta variaatiosta. Savonlinnan seudun murteille vaihtelu on niin luonteenomaista, että kaikissa idiolekteissa vaihtelee vähintään kaksi piirrettä. Eniten variaatiota, yhdeksässä piirteessä kymmenestä, on eräällä eteläsääminkiläisellä. Punkaharjun idiolektit ovat keskenään paljolti tasavertaisia: vaihtelevia piirteitä on neljästä kuuteen.

Taulukko 1. Pitäjittäiset idiolektimäärät kymmenen piirteen vaihtelun kannalta.

	vaihtelevia piirteitä											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	yht.
SavR	-	-	1	1	3	4	3	2	1	-	-	15
EnoK	-	-	2	4	6	3	2	1	-	-	-	18
Ker	-	-	1	3	10	8	1	-	-	-	-	23
PunH	-	-	-	-	6	3	2	-	-	-	-	11
Sääm	-	-	1	2	4	7	3	7	3	1	-	28
yht.	-	-	5	10	29	25	11	10	4	1	-	95
Lip	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	4
Rääk	-	1	-	4	1	2	-	-	1	-	-	9
Kite	-	-	1	1	-	-	-	1	-	-	-	3
Kesä	-	-	2	2	3	4	3	1	-	-	-	15
Uuk	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	2
Saari	-	1	-	-	2	2	1	3	-	-	-	9
Pari	-	-	-	2	1	4	2	3	1	-	-	13
RauJ	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Ruok	-	-	-	-	1	-	1	2	-	-	-	4
HeiV	-	1	2	2	1	-	-	-	-	-	-	6
KanL	1	2	1	2	1	-	-	-	-	-	-	7
RanS	1	1	3	3	1	1	1	-	-	-	-	11
Sul	-	-	-	-	4	4	1	1	4	1	-	15
Puu	-	-	-	1	-	1	2	-	-	-	-	4
yht.	2	7	10	18	16	19	12	11	6	1	1	103

Mutta myös ympäristömurteissa vaihtelua on varsin paljon. Aineistossa on vain kaksi pohjoissavolaista idiolektia (Kangaslammilta ja Rantasalmelta), joissa kaikki kymmenen piirrettä esiintyvät vaihtelemattomina. Korkeintaan yhden varioivan piirteen idiolektit ovat Saaren poikkeusta lukuun ottamatta peräisin tutkimusalueen pohjoisosista. Korkeintaan kahden vaihtelevan piirteen idiolektit sijoittuvat nekin melko tarkalleen tutkimusalueen pohjoispuoliskolle. Mitä etelämmäksi tullaan, sitä enemmän vaihtelua esiintyy. Vähintään seitsemän piirteen vaihtelu keskittyy Savonlinnan seudun murteiston länsiosiin sekä naapurialueista Sulkavalle ja kaakkoismurteisiin (kartta 1). Sulkavan länsireunalta on yksi yhdeksän varioivan piirteen idiolekti, ja toisella uukuniemeläisellä oppaalla vaihtelevat kaikki kymmenen piirrettä.

Kartta 1
 Pienennetään kokoon 91 %
 Korkeus 11,7 cm
 Leveys 10,7 cm

Useimmissa piirteissä variaatio syntyy kahdesta edustustavasta. Tutkittavista piirteistä kuitenkin *ts:n* heikossa asteessa ja *nsa, nsä* -suffikseissa tavataan alueella viittäkin edustustapaa, *oa, öä* -yhtymissä neljää sekä švaavokaaleissa ja *ea, eä* -yhtymissä kolmea. Taulukosta 2 (seuraavalla sivulla) näkyy, kuinka monella kielenoppaalla esiintyy vähintään kolmen variantin piirteitä.

Savonlinnan seudulla kolmen variantin käyttäjiä on joka pitäjältä, eniten kuitenkin Säämingistä, missä näin runsas vaihtelu voi koskea samalla puhujalla kahta tai kolmeakin piirrettä. Pitäjittäin vähintään kolmen variantin piirteitä sisältäviä idiolekteja on Savonrannalta 13 %, Enonkoskelta 22 %, Kerimäeltä 30 %, Punkaharjulta 18 % ja Säämingistä 61 %.

Ympäröivistä Pohjois-Savon murteista kolmen variantin vaihtelu puuttuu kokonaan. Niukasti sitä on myös Pohjois-Karjalan puolella: vain kahdella rääkyläläisellä ja kahdella kesälahtelaisella. Sen sijaan kaakkoismurteissa ja Etelä-Savon murteissa variaatio voi yhdessäkin piirteessä olla moninaista: uukuniemeläisellä ja ruokolahtelaisella oppaalla *nsa, nsä* -suffiksi varioi neljällä tavalla. Neljää rinnakkaista varianttia käyttää myös eräs savonrantalainen *ts:n* heikossa asteessa.

Piirteiden sisäisessä variaatiossa on alueellisia eroja. Rääkylässä ja Kesälahdella useita rinnakkaisasuja on vain *oa, öä* -yhtymissä. Savonlinnan seudun pohjoismurteissa tällai-

▷

Taulukko 2. Idiolektit, joissa esiintyy vähintään kolmen variantin piirteitä.

	1 piirteessä vähint. 3 var.	2 piirteessä vähint. 3 var.	3 piirteessä vähint. 3 var.	yht.
SavR	2	-	-	2
EnoK	4	-	-	4
Ker	4	3	-	7
PunH	2	-	-	2
Sääm	13	2	2	17
yht.	25	5	2	32
Rääk	2	-	-	2
Kesä	2	-	-	2
Uuk	2	-	-	2
Saari	3	-	-	3
Pari	5	2	1	8
Ruok	1	-	3	4
Sul	5	2	2	9
Puu	3	1	-	4
yht.	23	5	6	34

nen variaatio koskee myös *ea*, *eä* -yhtymiä ja Kerimäellä švaata. Eteläalueilla, Säämingissä, Parikkalassa, Sulkavalla ja Puumalassa, mukaan tulevat myös omistusliitteet. *ts* varioi vähintään kolmella tavalla eräissä Savonrannan, Ruokolahden ja Parikkalan idiolekteissa.

PIIRTEITTÄINEN VAIHTELU

Tarkempi kuva idiolekteittaisesta vaihtelusta saadaan piirteittäisellä tarkastelulla. Taulukosta 3 käy ilmi, kuinka monessa idiolektissa kukin piirre varioi. Varianttien määrään ei tässä yhteydessä kiinnitetä huomiota.

Eniten vaihtelevat vokaaliyhtymät *ia*, *iä*, Savonlinnan seudulla peräti 96 prosentissa ja ympäristömurteissa 74 prosentissa idiolekteja. Alue, jolla *ia*, *iä* -yhtymät edustuvat enimmäkseen *ii*:nä, alkaa Savonlinnan seudun murreryhmän itärajalta. Siihen kuuluvat myös Savonrannan itäosat. Pohjois-Karjalan puolelta alue jatkuu kaakkoismurteisiin. Tässä piirteessä variaatio ei kuitenkaan selity pelkästään alueellisesti, vaan vaikuttamassa ovat morfologiset syyt: vahvalla *ii*-vyöhykkeelläkin vokaaliyhtymä näyttää säilyvän monikon partitiivimuodoissa. Siellä siis voidaan sanoa esimerkiksi *kolome millii*, *lätas sokerii*, *teki lenkkii*, mutta monikossa useimmiten *enimmijä verijä*, *isoja härkijäkkii*, *kiviä ja olokiä*. *e*-vartaloisten kaksitavujen monikon partitiivissa on lähes säännöllisesti säilynyt vokaaliyhtymä, sillä *ii*-variantti tuottaisi alueella synkreettisyyttä yksikön partitiivin kanssa (*kivvii* 'kiveä' – *kivi(j)ä* 'kiviä').

oa, *öä* ja *ea*, *eä* -yhtymien vaihtelussa on pitäjittäisiä eroja. Savonlinnan seudulla yhtymät varioivat vähiten Enonkoskella, missä kumpikin yhtymätyyppi esiintyy noin 40 prosentissa idiolekteja pelkästään monoftongina (*verkkoo*, *korkee*). Kerimäellä ja Punka-

harjulla kaikki vaihtelemattomat yksilömurteet ovat *verkkuu*, *korkii* -tyyppisiä. Naapurimurteissa vaihtelu on niukinta Pohjois-Savon puolella ja Liperissä, ja se lisääntyy etelää kohti mentäessä. Vaihtelu on yleistä sekä kaakkois- että eteläsavolaismurteissa.

ua, *yä* -yhtymät poikkeavat koko alueella muista vokaaliyhtymistä: niiden edustus on yksilömurteessa useimmiten vaihtoehtoinen, joko tavunrajallinen tai pitkävokaalinen. Savonlinnan seudulla siirtymämurteen luonne näkyy siten, että vaihteluidiolekteja on noin 32 %, kun naapurimurteissa vain 16 %. *ua*, *yä* -yhtymät ovat muita vokaaliyhtymiä harvalukuisempia, ja niitä tavataan enimmäkseen yksikön partitiivimuodoissa (esim. *huttuu*, *kylövyvy*, *hyöttyy* ~ *piruva*, *savu.a*, *öljyvä*).

moinen-loppuiset pronominaalit (esim. *semmonen* ~ *semmoīnen* ~ *semmoinen*) ovat yksinomaisia tai lähes yksinomaisia Liperissä, Rääkkylässä ja Kiteellä sekä toisaalta pohjoissavolaialueella. Savonlinnan seudulla vähiten vaihtelua on Savonrannalla, 40 prosentissa idiolekteja. Etelämpänä *lainen*-loppuiset variantit (*sellanen*, *tällānen* ~ *tällāinen*, *tuollainen*) yleistyvät niin, että vaihteluidiolektien osuus on Enonkoskella 56 %, Säamingissä 57 % ja Kerimäellä 61 % mutta Punkaharjulla jo 82 %. Myös Pohjois-Karjalassa Kesälähdellä vaihtelumurteita on 73 %. Kaakkoismurteissa Uukuniemeltä Parikkalaan variaatio koskee 62–100 prosenttia ja eteläsavolaismurteissakin 50–67 prosenttia idiolekteista.

Taulukko 3. Varioivia piirteitä sisältävien idiolektien määrät (sulkeissa idiolektien kokonaismäärät pitäjittäin).

	<i>OA</i>	<i>eA</i>	<i>iA</i>	<i>UA</i>	<i>švaa</i>	<i>ts</i>	<i>minä</i>	<i>hän</i>	<i>-nsA</i>	<i>sellainen</i>
SavR (15)	13	14	15	4	9	11	1	2	2	6
EnoK (18)	8	11	17	8	7	7	3	1	2	10
Ker (23)	17	22	23	3	4	5	-	3	6	14
PunH (11)	7	9	11	1	7	2	1	1	3	9
Sääm (28)	24	21	25	14	13	18	12	1	15	16
yht. (95)	69	77	91	30	40	43	17	8	28	55
Lip (4)	1	-	4	-	-	2	3	-	-	-
Rääk (9)	7	7	9	1	1	3	3	-	1	3
Kite (3)	2	1	3	-	1	1	-	2	1	1
Kesä (15)	7	11	15	2	12	2	-	3	4	11
Uuk (2)	2	2	2	1	2	1	1	1	2	2
Saari (9)	5	6	9	-	7	3	-	2	7	7
Pari (13)	10	9	11	1	7	8	-	7	10	8
RauJ (1)	1	1	1	-	1	-	-	-	1	-
Ruok (4)	4	4	3	2	3	3	1	2	2	-
HeiV (6)	1	-	4	2	1	5	1	2	-	-
KanL (7)	3	-	5	-	1	1	1	-	1	2
RanS (11)	3	1	3	2	6	8	3	1	2	2
Sul (15)	15	14	6	5	9	14	7	-	11	10
Puu (4)	3	4	1	-	2	3	3	-	2	2
yht. (103)	64	60	76	16	53	54	23	20	44	48
kaikki yht. (198)	133	137	167	46	93	97	40	28	72	103

▷

ts-yhtymän edustus on kirjava: Savonlinnan seudulla sen vastineina kilpailevat pääasiassa pohjoissavolainen *ht : t* ja kaakkoissavolainen *ht : h*. *ts*:n vaihtelu on vähäisintä Kerimäellä ja Punkaharjulla, *mehtä : mehässä* -edustuksen vahvimalla vyöhykkeellä, joka jatkuu Rääkkylään, Kiteelle ja Kesälahdelle. Mutta Enonkoskenkin 18 idiolektista kahdeksan on pelkästään *ht : h* -tyypin ja vain kolme *ht : t* -tyypin kannalla. Savonlinnan seudulle *mehtä : mehässä* -vaihtelusuhde on tunnusomainen; tutkittavista idiolekteista 45 %:ssa se onkin poikkeukseton. *ts*-yhtymän edustus vaihtelee myös Liperissä ja pohjoissavolaisissa murteissa, missä *metässä*-edustuksen joukossa on useilla kielenoppailla *mehässä*-kantaa. Tilanne on sama Pohjois-Karjalan keskiosiin kuuluvan Kiihtelysvaarankin murteessa (Hyvärinen 1999: 39–41). Rääkkylässä, *mehässä*-alueella, *t*:tä tavataan kaikenikäisten kielessä (Rantanen 1987: 22–23). Paitsi savolaismurteissa heikkoasteinen *t*-variantti tunnetaan kaakkoismurteissakin, missä se on rinnakkainen *h*, *ht* ja *ts* -varianttien kanssa. *ss : ss* -variantti on satunnaisiin: yksityistapauksia on vain Savonrannalta, Säamingistä ja Kangaslammita. Eräällä Savonrannan pohjoisreunaa edustavalla kielenoppaalla *ss* on *ts*:n neljäs variantti, ja hänen murteeseensa kuuluu siis seuraavanlaisia muotoja: *mie vuan kahoj ja ~ siitä metästä suatiir rahhoo; itek ketreej ja itek kuvon ~ ihtehtään ne ol tehtävä ~ tyttö ol Ruossissa*. Vaikka Etelä-Savon murteissa valtavariantteja ovat *ht : t* ja *ss : ss*, Sulkava ja Puumalan itäosat kuuluvat jo selvästi *ht : h* -alueeseen (ks. myös Mielikäinen 1981a: 127–130.)

Švaavokaalien variaatio aiheutuu Savonlinnan seudulla pohjois- ja itäpuolisen *kylymä, silimä* -edustuksen sekä läntisen *kylömä, silemä* -tyypin kohtaamisesta. Punkaharjun ja Säamingin etelälaidalla vaihtelua syntyy myös kaakkoismurteisen švaattomuuden vaikutuksesta. Suhteellisesti eniten švaa vaihtelee Savonrannalla (60 %:ssa idiolekteja) ja Punkaharjulla (64 %:ssa). Vaihtelemattomat idiolektit ovat valtaosaltaan *kylömä, silemä* -tyyppisiä. Ympäristömurteista Rääkkylän ja Kiteen yksittäiset vaihteluidiolektit sisältävät enimmäkseen *kylömä, silemä* -švaata, kun muissa suppeavokaalinen švaa on poikkeukseton. Kesälahdella oireileva švaattomuus vaikuttaa varioivien idiolektien suureen määrään (80 %). Eteläpuolisissa naapurimurteissa Uukuniemeltä aina Sulkavalle asti švaaton ja švaallinen edustus ovat keskenään kilpailevia variantteja.

Kolmannen persoonan *nsa, nsä* -omistusliite on Savonlinnan seudun pohjoismurteissa useimmiten *poikasa*^x-tyyppinen. Vaihtelu lisääntyy Kerimäelle tultaessa, ja suhteellisesti eniten sitä on sääminkiläisoppailla (54 %:lla). Kaakkoista *poikase*^x-varianttia tavataan koko alueella, mutta yleisimmin Säamingissä. Kerimäeltä lähtien yleistyy myös kontaminaation kautta syntynyt *poikaase*^x-variantti (**poikahen > poikaa + -sen*). Naapurialueilla 3. persoonan omistusliite vaihtelee eniten kaakkois- ja eteläsavolaismurteissa. Kaakkoismurteissa ovat mahdollisia mainittujen varianttien lisäksi vielä *poikaa*- ja *poikasee*-asutkin. Savonlinnan seudulla *nsa, nsä* -suffiksin variaatio selittyy siitä, että Pohjois-Savon ja Pohjois-Karjalan murteissa vallalla oleva *poikasa*^x-muototyyppi levittäytyy etelämmäs.

Yksikölliset persoonapronominit vaihtelevat varsin vähän. Karjalaispohjaiset *mie, sie* -muodot, joihin on laskettu myös *miu-*, *siu*-vartaloiset taivutusmuodot, ovat yksinomaisia Kerimäellä ja lähes yksinomaisia Punkaharjullakin. Savonrannan ja Enonkosken oppaiden joukossa on pelkästään *minä, sinä* -muotojen käyttäjiä. Vaihteluidiolekteja on eniten Säamingissä, missä tavataan paikoin myös diftongiasuja *miä, siä jameä, seä* (laskettu *mie*-muotoihin). *miä, siä* -muodot ovat eteläsavolaisia (Mielikäinen 1981a: 228–232), ja Ete-

lä-Savossa voi kuulla *meä, seä* -asujakin, vaikka niiden varsinainen levikkialue on Lemminkäisen seudulla (Mielikäinen 1981a: 232, alav. 2; Kettunen 1940: 112). Pohjois-Karjalan keskiosissa *minä, sinä* -muodot ovat aiemmin olleet yleisempiä kuin nykyään (näin esimerkiksi Liperissä, Pajarinen 1995: 40–42, ja Kiihtelysvaarassa, Hyvärinen 1999: 67–68). Muotojen kahtalaisuus näkyy tässäkin tutkimuksessa Liperin aineistossa. Myös Etelä-Savon itäosissa ja Rantasalmella sydänsavolaiset ja itäsavolaiset variantit vaihtelevat.

Kolmannen persoonan pronomini *hän* varioi kaikkein vähiten. Koko Savonlinnan seudulla on vallalla diftongiutumaton *hää(n)*, ja vain Savonrannalla ja Punkaharjulla on idiolekteja, joista se puuttuu. Vaihtelua on yhteensä vain kahdeksalla oppaalla. Ympäristömurteissa pitkävokaalisuus ja diftongillisuus limittyvät eniten Parikkalassa, missä yhtä opasta lukuun ottamatta diftongivariantti on valta-asemassa. Kaakkoismurteissa diftongillinen pronomini on useimmiten asussa *heä(n)*, kun taas Pohjois-Karjalan puolella *hiä(n)*. *hää(n)*-muodon alue jatkuu Savonlinnan seudulta sydänsavolaisiin naapurimurteisiin. Persoonapronominit ovat yleensä tiedostettuja, yksilön identiteettiin sidoksissa olevia piirteitä (esim. Mielikäinen 1980: 133–134; 1981b: 110–111; Nuolijärvi 1986: 169–173; Palander 1987: 85). Murteenpuhujat itsekin kiinnittävät niihin helposti huomiota ja luonnehtivat niiden avulla murre-eroja. Nämä seikat voivat olla syynä persoonapronominien vähäiseen vaihteluun.

Se, kuinka monessa idiolektissa vaihtelua on, ei suoraan riipu piirrettä edustavien varianttien määrästä. *oa, öä* ja *ea, eä* -yhtymillä on kyllä useita rinnakkaisasuja ja yhtymät sijoittuvat vaihteluidiolektien määrän osalta kärkipaikoille. Kuitenkin myös *ts*-yhtymällä ja *nsa, nsä* -suffiksilla on lukuisia variantteja, mutta vaihtelu ei silti näy yhtä runsaana idiolekteissa. Erot selittyvät siitä, että *ts:n* ja *nsa, nsä* -suffiksin variantit noudattavat selvemmin alueellista jakaumaa. *oa, öä* ja *ea, eä* -yhtymissä eri varianttien rinnakkaiselo on samallakin alueella mahdollista, sillä varianteille on kehittymässä omat lingvistiset distribuutiossa. Toisin kuin omistusliitteet ja *ts*-yhtymä *oa, öä* ja *ea, eä* -yhtymät esiintyvät useissa eri asemissa. Niinpä *oa, öä* -yhtymien pitkävokaaliset variantit ovat keskittyneet 1. infinitiiviin (*huhutto^x, uskuu^x*), kun taas tavunrajalliset yksikön partitiiviin (*palova, tekova*). *ea, eä* -yhtymissä *ee* syrjäyttää vähittäin vanhaa *i(j)a, i(j)ä* -kantaa ja yleistyy **eä, eä* -nominien kautta (*korkee, ylöpee*). *ii*-variantti on voimissaan 1. infinitiivissä (*lähtii^x*) ja yksikön partitiivissa (*kivvii*). Variaatio muotoutuu siis jokaisessa piirteessä hieman eri tavoin, ja siinä mielessä tarkasteltavat piirteet eivät ole täysin tasavertaisia. Tällaisia vaihtelun luonteesta johtuvia eroja ja niiden vaikutuksia olisikin punnittava määriteltäessä eri piirteiden painoarvoa dialektometrisessä tutkimuksessa (ks. myös Mielikäinen 2000).

VAIHTELUN TODENNÄKÖISYYS

Kymmenen piirteen perusteella pitäjänmurteet voidaan järjestää vaihtelun runsauden mukaan. Tulos saadaan taulukosta 3 laskemalla pitäjittäin yhteen kunkin piirteen vaihteluidiolektien prosenttiosuudet (esimerkiksi Savonrannalla *OA* vaihtelee 13 idiolektissa 15:stä eli 87 %:ssa, *eA* 14 idiolektissa eli 93 %:ssa jne.). Savonlinnan seudun murteisiin saadaan näin seuraava järjestys: Sääminki (eniten vaihtelua), Savonranta, Punkaharju, Kerimäki, Enonkoski. Sääminki ja Savonranta ovat kumpikin murreryhmän reuna-alueita,

joilla vaihtelu ei ole vielä vakiintunut samalla tavoin kuin murteiston sisäosissa, Kerimäellä ja Punkaharjulla. Piirrevarianttien pääasiallisia esiintymisalueita osoittavat rajat eivät Savonrannalla ja Säämingissä muodosta kimppejä, vaan hajoavat lähes koko pitäjän alueelle (Palander 1996: 239–241). Enonkosken idiolektit erottuvat muista vähäisemmällä vaihtelullaan, joka johtuu erityisesti pohjoispitäjän murteen vahvasta pohjoissavolaisesta väristä.

Ympäristömurteiden järjestys vaihtelun runsauden mukaan on seuraava: Uukuniemi, Sulkava, Ruokolahti, Parikkala, Saari, Rautjärvi ja Puumala (samalla sijaluvulla), Kesälahti, Kitee, Rääkkylä, Rantasalmi, Heinävesi, Liperi, Kangaslampi. Eniten variaatiota on siis kaakkoismurteissa ja Etelä-Savossa etenkin Sulkavan idiolekteissa. Vaihtelu vähenee lähes järjestelmällisesti pohjoiseen päin tultaessa: pohjoissavolaiset ja liperiläiset suosivat eniten varioimattomia muotoja.

Piirteiden vaihtelun todennäköisyyttä voidaan kuvata implikaatioasteikolla, joka kuuluu variaation tutkimuksen niin sanotun dynaamisen mallin menetelmiin. Dynaamisessa mallissa kielen synkronisen vaihtelun ja diakronisen muutoksen katsotaan edustavan saman prosessin eri puolia. Kielen muuttuminen nähdään jatkumonomaaisena sarjana muutoksia, ja myös idiolektit ovat osa tätä jatkumoa. Idiolekteissa muutos näkyy eri vaiheissaan siten, että esimerkiksi tietyt äänne- ja muotopiirteet, leksikaaliset yksiköt tai esiintymisympäristöt järjestyvät niissä hierarkkisesti. (DeCamp 1971; suomalaisista sovelluksista ks. Paunonen 1982: 79–88; Mielikäinen 1994: 50–53.) Taulukosta 3 ilmenevän vaihtelun mukaan tutkittavat piirteet voidaan järjestää implikaatiokaavaksi. Taulukon alimalle riville on laskettu piirteittäin yhteen koko aineiston vaihteluidiolektien määrä. Näiden lukujen perusteella muodostuu implikaatiokaava, jonka alussa ovat eniten ja lopussa vähiten vaihtelevat piirteet:

$$iA > eA > OA > sellainen > ts > švaa > -nsA > UA > minä > hän$$

Jos tarkasteltaisiin pelkästään Savonlinnan seudun murteita, kaavan loppupuolella *nsa*, *nsä* -omistusliitteet ja *ua*, *yä* -yhtymät vaihtaisivat paikkaa. Vaikka tämä piirrejärjestys on eräänlainen keskiarvo, voidaan olettaa, että se pääpiirteissään toteutuu myös idiolekteissa. Jos yksilömurteessa vaihtelevat keskenään esimerkiksi *moinen-* ja *lainen-*loppuiset pronominaalit, on siten todennäköistä, että variaatiota on myös *oa*, *öä*, *ea*, *eä* ja *ia*, *iä* -yhtymissä. Sen sijaan *ts*-yhtymä ei ehkä vaihtele, ja kaavassa sen jälkeen seuraavat piirteet vaihtelevat todennäköisesti vielä vähemmän. Implikaatiokaavan mukainen järjestys toteutuu pitäjittäin taulukon 4 osoittamalla tavalla.

Kaavaa noudattavia idiolekteja on Savonlinnan seudun murteissa enemmän kuin ympäristömurteissa, joissa on vaihtelun kannalta keskenään hyvin erilaisia yksilömurteita. Asteikon alkupäässä ennuste toteutuu luonnollisesti parhaiten: Savonlinnan seudulla idiolekteja, joissa *ea*, *eä* -yhtymien lisäksi vaihtelevat *ia*, *iä* -yhtymät, on 77 eli 81 %. Sellaisiakin yksilömurteita, joissa *oa*, *öä* -yhtymien lisäksi varioivat *ea*, *eä* ja *ia*, *iä* -yhtymät, on vielä 60 eli 63 %. Neljän piirteen hierarkkinen vaihtelu (kohdassa *sellainen*) on jo selvästi harvinaisempaa (36 %), ja asteikon loppupäähän mentäessä idiolektien määrä suunnilleen puolittuu aina uuden piirteen tullessa mukaan. Tämä johtuu siitä, että asteikon loppupään piirteet ylipäätään vaihtelevat vähiten. Kun esimerkiksi *oa*, *öä* -yhtymät vaihtelevat vielä 69 kielenoppaalla, pronominaaleissa vaihteluidiolektien määrä on enää

Taulukko 4. Implikaatiokaavan järjestystä noudattavien idiolektien määrät (sulkeissa idiolektien kokonaismäärät pitäjittäin).

	<i>eA</i>	<i>OA</i>	<i>sell.</i>	<i>ts</i>	švaa	<i>-nsA</i>	<i>UA</i>	<i>minä</i>	<i>hän</i>
SavR (15)	13	13	6	4	2	-	-	-	-
Enok (18)	12	7	4	2	-	-	-	-	-
Ker (23)	21	16	9	2	-	-	-	-	-
PunH (11)	9	6	4	-	-	-	-	-	-
Sääm (28)	22	18	11	8	6	5	1	1	-
yht. (95)	77	60	34	16	8	5	1	1	-
Rääk (9)	7	7	2	1	-	-	-	-	-
Kite (3)	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Kesä (15)	11	6	4	1	-	-	-	-	-
Uuk (2)	2	2	2	1	1	1	1	1	1
Saari (9)	6	4	4	3	2	2	-	-	-
Pari (13)	7	5	3	1	1	1	-	-	-
RauJ (1)	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Ruok (4)	3	3	-	-	-	-	-	-	-
RanS (11)	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Sul (15)	6	6	5	5	5	3	1	1	-
Puu (4)	1	-	-	-	-	-	-	-	-
yht. (103)	46	36	21	13	9	7	2	2	1

55 (taulukko 3). Idiolektien suhteellisten määrien mukaan laskettuna implikaatiokaava toteutuu parhaiten Säämingissä ja Savonrannalla. Näiden jälkeen sijoittuu Kerimäki, ja viimeisinä ovat Punkaharju ja Enonkoski. Järjestys on lähes sama kuin piirteittäisen vaihtelun runsautta osoittavassa tuloksessa. Odotuksenmukaisesti Säämingissä ja Savonrannalla, missä siis vaihtelua kaikkiaankin on eniten, myös idiolektin sisäinen variaatio on yksityisen kielenpiirteen perusteella paremmin ennustettavissa kuin muualla.

Ympäristömurteissa implikaatiokaavaa noudattaa *ea*, *eä* -yhtymien kohdalla 45 % idiolekteista, *oa*, *öä* -yhtymien kohdalla 35 %. *ts*-yhtymästä lähtien välimurteita ja ympäristömurteita edustavien idiolektien suhteellisissa määrissä ei ole paljon eroa. Implikaatiokaavan toteutumisjärjestys on seuraava: Uukuniemi, Saari, Sulkava, Rautjärvi, Rääkkylä, Ruokolahti, Kesälahti, Parikkala, Kitee, Puumala, Rantasalmi. Liperin, Heinäveden ja Kangaslammin oppaiden murteessa esiintyvä vähäinen vaihtelu ei noudata kaavaa, mikä osaltaan ilmentää näiden alueiden murrejärjestelmien erilaisuutta.

ŠVAAN VARIATIO

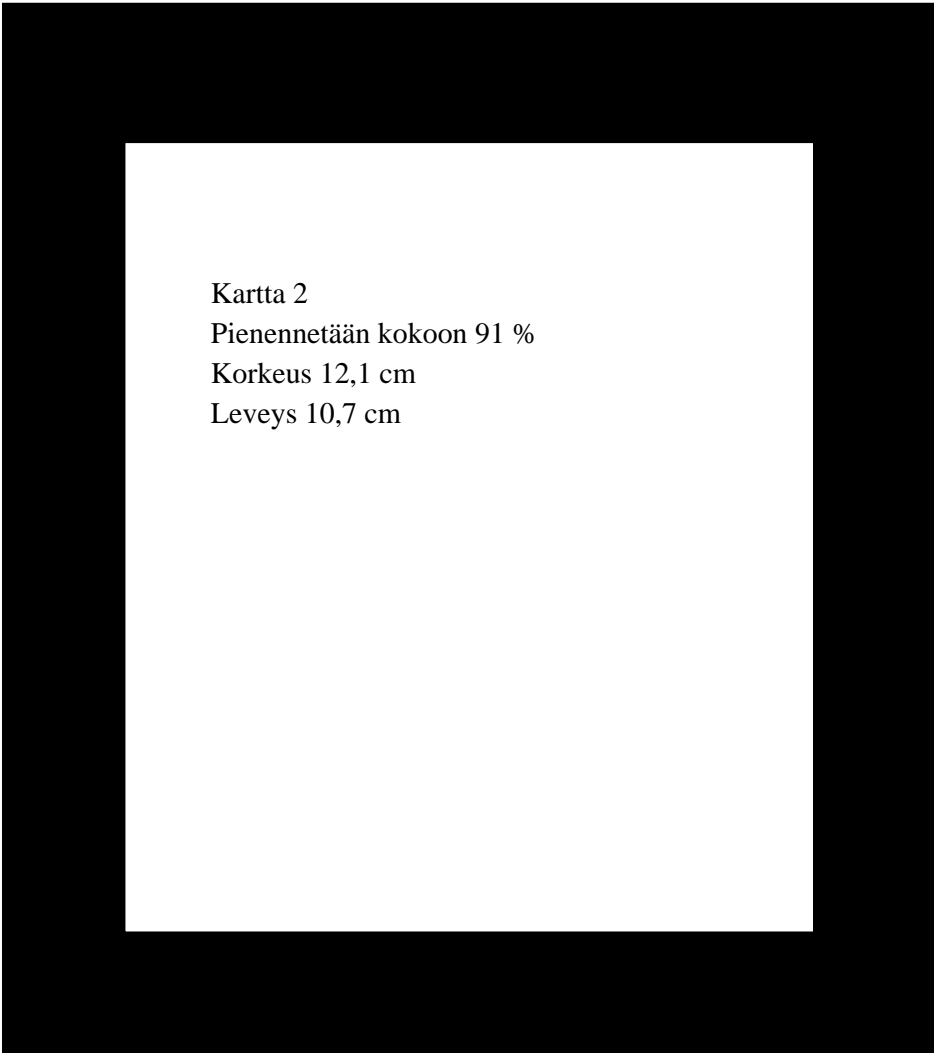
Tarkasteltavista piirteistä lähes kaikissa on kyse kahden tai useamman toisistaan fonologisesti tai leksikaalisesti erottuvan variantin vaihtelusta. Švaa on ainoa, jossa variaatiota syntyy myös foneettisista väliasteista. Seuraavassa selvitetään, miten tämä näkyy yksilömurteissa. Käsiteltävänä on švaan edustus kokonaisuudessaan, ei siis vain suppean vokaalin jälkeisessä asemassa, kuten edellä.

▷

Säännöllisen švaan alue ulottuu Savonlinnan seudun murreryhmän eteläosiin niin, että sen ulkopuolelle jäävät Säämingin etelälieve Kiviapajalta Moinsalmelle sekä Punkaharjun eteläisin kärki. Sataprosenttisen švaan raja seurailee idässä Punkaharjun itärajaa ja jatkuu Kesälahden poikki. Säämingin länsipuolella raja kulkee Sulkavan Kaartilan kautta pitäjän halki Puumalaan. (Kartta 2.) Tämän rajan pohjoispuolelta on vain viisi idiolektia, joissa švaa ei ole poikkeukseton; näistä kaksi on Kerimäeltä ja kolme Sulkavalta.

Švaan foneettiset väliasteet ovat kahdentyyppisiä: ne koskevat joko kvaliteettia tai kvantiteettia. Kvaliteetin horjuntaa esiintyy suppean vokaalin jäljessä, jolloin švaa voi edustua suppean ja puoliväljän vokaalin väliasteena (*silimä, kylymä* tai *silemä, kylömä*). Edellä olevissa laskelmissa hiukan väljentyneet suppeat vokaalit on tulkittu suppeavokaalisiksi varianteiksi ja hiukan suppeat puoliväljät puoliväljiksi. Kvantiteetin horjunta puolestaan merkitsee sitä, että švaavokaali jää pituudeltaan lyhyttä vokaalia vajaammaksi. Tällainen vokaali on merkitty ylilyhyeksi (*tal^avi, kyl^lmä*); ylilyhyitä ja normaaleja lyhyitä švaavokaaleja on aiemmin tässä tutkimuksessa käsitelty samanarvoisina.

Etelä-Englannin murteissa lyhyen *u:n* ja *a:n* edustuksessa on siirtymävyöhyke, jossa kohtaavat eteläinen ja pohjoinen ääntämystapa. Näitä murteita tutkineet J. K. Chambers ja Peter Trudgill ovat luokitelleet siirtymäalueen idiolekteja kolmenlaisiksi. 1) On ole-

Kartta 2
Pienennetään kokoon 91 %
Korkeus 12,1 cm
Leveys 10,7 cm

massa *sekaidiolekteja* (»mixed lects»), joissa vaihtelevat keskenään vierekkäisten alueiden valtavarioritit. Termiä vastaa tässä tutkimuksessa *vaihteluidiolekti*. 2) Toiseksi voidaan tavata *horjuntaidiolekteja* (»fudged lects»), joissa oman valtavarioritin rinnalla esiintyy naapurialueen kantaa foneettisesti läheneviä variantteja. 3) Lisäksi voidaan erottaa vielä sellaisiakin murteita, joissa kahden alueen päävariantit vaihtelevat niiden foneettisten väliasteiden kanssa. Tällaisia murteita voitaisiin nimittää *hajontaidiolekteiksi* (»scrambled lects»). (Termeistä ks. Chambers ja Trudgill 1980: 127–142; Nahkola 1985: 165–166.) Chambersin ja Trudgillin englannin murteisiin perustuva luokittelu on sovellettavissa suomen itämurteiden švaahan, jos murteita kuvataan pelkästään synkronisesta näkökulmasta, tiettyinä aikana vallitsevasta tilanteesta käsin. Švaan variaatio kuvastaa suhteellisen nopeasti — muutamassa sukupolvessa — etenevää muutosta, jossa švaa leviää savolaismurteiden suunnasta pohjoisiin kaakkoismurteisiin. Sen sijaan Etelä-Englannin siirtymämurteissa erilaiset väliasteet ovat alueellisesti vakiinnuttaneet asemansa useiden satojen vuosien aikana. Muutos on edelleen käynnissä, mutta se etenee hitaasti. Vaihtelun luonne näissä kahdessa muutoksessa on siten kielen historian kannalta erilainen.

Švaahan sovellettuna Chambersin ja Trudgillin idiolektiluokitus näyttäisi seuraavalta:

1. Vaihteluidiolektit:	a) <i>silimä</i> ~ <i>silemä</i>, b) <i>silimä</i> (<i>talavi</i>) ~ <i>silmä</i> (<i>talvi</i>), c) <i>silemä</i> (<i>talavi</i>) ~ <i>silmä</i> (<i>talvi</i>).
2. Horjuntaidiolektit:	A (kvaliteetin kannalta) a) <i>silimä</i> ~ <i>silimä</i>, b) <i>silimä</i> ~ <i>silemä</i>, c) <i>silemä</i> ~ <i>silimä</i>, d) <i>silemä</i> ~ <i>silemä</i> B (kvantiteetin kannalta) a) <i>silimä</i>, <i>talavi</i> ~ <i>sil^lmä</i> (<i>sil^lmä</i>), <i>tal^avi</i>, b) <i>silemä</i>, <i>talavi</i> ~ <i>sil^lmä</i> (<i>sil^lmä</i>), <i>tal^avi</i>, c) <i>silmä</i>, <i>talvi</i> ~ <i>sil^lmä</i> (<i>sil^lmä</i>), <i>tal^avi</i>
3. Hajontaidiolektit:	A (kvaliteetin kannalta) a) <i>silimä</i> ~ <i>silemä</i> ~ <i>silimä</i>, b) <i>silimä</i> ~ <i>silemä</i> ~ <i>silemä</i>, c) <i>silimä</i> ~ <i>silemä</i> ~ <i>silimä</i> ~ <i>silemä</i> B (kvantiteetin kannalta) - <i>silimä</i> (<i>silemä</i>, <i>talavi</i>) ~ <i>silmä</i> (<i>talvi</i>) ~ <i>sil^lmä</i> (<i>sil^lmä</i>, <i>tal^avi</i>)

Švaan kvaliteetin osalta aineistoni foneettisia väliasteita sisältävissä yksilömurteissa on suunnilleen yhtä paljon horjunta- ja hajontaidiolekteja (suhde on 6 : 5). Horjuntaidiolekteista viisi edustaa tyyppiä 2Ac ja yksi tyyppiä 2Aa. Hajontaidiolektit kuuluvat kaikki luokkaan 3Aa. Kvantiteetin kannalta horjuntaidiolekteja on 21 ja hajontaidiolekteja 16. Horjuntaidiolekteista 17 on tyyppiä 2Bc, kolme tyyppiä 2Bb ja yksi tyyppiä 2Ba. Hajontamurteet edustavat luokkaa 3B.

Karttaan 2 on merkitty švaan foneettisia väliasteita sisältävät idiolektit. Kvaliteetin horjuntaa ilmenee Savonrannan ja Enonkosken eteläosissa sekä paikoin muuallakin: Kan-

▷

gaslammilla, Sulkavalla ja Punkaharjun koillisosassa. Kvaliteetin horjunta sijoittuu niille alueille, joilla suppea ja puoliväljä švaa ovat kilpailutilanteessa. *silemä, kylömä* -tyyppinen švaa yleistyy heti Enonkosken ja Savonrannan eteläpuolella. Kangaslammin pohjoispuolelta Heinävedeltä samoin kuin Punkaharjun itärajalta puolestaan alkaa *silimä, kylymä* -tyypin valta-alue. (Palander 1996: 143, 151.)

Kvantiteetiltaan horjuvan švaan esiintyminen sijoittuu lähes kokonaan sataprosenttisen švaan alueen eteläpuolelle. Ylilyhyttä švaata on vain kolmessa sääminkiläisidioletissa, mutta itä- ja eteläpuolisissa naapurimurteissa selvästi useammin: sen piiriin kuuluu Kesälahdelta 53 %, Parikkalasta 54 %, Ruokolahdelta 75 %, Saarelta 78 % ja Uukuniemeltä 100 % idiolekteista. Sulkavan oppaista ylilyhyttä švaata on kahdella ja Puumalan oppaista yhdellä.

Taulukkoon 5 on eritelty oppaittain ylilyhyttä švaata sisältävien idiolektien švaan edustus. Švaan vaihtelu on Uukuniemellä, Ruokolahdella, Sulkavalla ja pääosin Kesälahdellakin kolmen variantin välistä (täyspitkä švaa, ylilyhytšvaa, švaattomuus), eli idiolektit ovat valtaosin Chambersin ja Trudgillin termein hajontamurteita. Saaren ja Parikkalan idiolekteista hajontamurteet jäävät vähemmistöksi. Rautjärven oppaalla pääedustuksena on švaattomuus, jonka rinnalla on satunnaisesti ylilyhyttä loisvokaalia, ja Puumalan eteläisimmällä oppaalla täyspitkä švaa vaihtelee ylilyhyen kanssa. Ylilyhytšvaa ei yleensä ole valtavarianttina; vain yhdellä kesälähteläisoppaalla enemmistö švaatapauksista edustuu ylilyhyenä. Valtaosassa kvantiteetiltaan horjuvan švaan idiolekteja pääedustuksena on švaattomuus.

Pauli Saukkonen (1967) on tutkinut švaan esiintymistä savolais- ja kaakkoismurteiden raja-alueelta, johon kuuluu osia Kesälahdesta, Punkaharjusta, Uukuniemestä, Saaresta ja Parikkalasta. Tämän alueen hän on todennut olevan švaan siirtymävyöhykettä. Saukkonen on määrittänyt jokaiselle alueelta tavoittamalleen vähintään 15-vuotiaalle kielenoppaalle keskimääräisen švaa-arvon, joka vaihtelee viitenä vahvuusluokkana 1:n (täysšvaa) ja 0:n (švaattomuus) välillä. Hän toteaa, että siirtymävyöhykkeelläkin on alueellisia eroja: lähellä 1-aluetta švaata on keskimäärin enemmän kuin lähellä 0-aluetta (1967: 30–31). Omaan aineistooni kuuluvat alle sataprosenttisen švaan alueen idiolektit (yhteensä 62) näkyvät kartasta 3 sivulla 36. Švaa esiintyy poikkeuksettomana kymmenessä savolaismurteiden idiolektissa. Vähittäinen siirtyminen švaallisesta kannasta švaattomaan näkyy melko tasaisena švaallisuuden vähenemisenä etelää kohti tultaessa. Kaakkoismurteiden puolelta on vain yksi opas Saarelta, jolla švaa-arvo sijoittuu 50 ja 99 %:n välille; kaikilla muilla se on pienempi. Kun savolaisalueella piirre puuttuu kokonaan vain yhdestä sääminkiläisidioletista, kaakkoismurteissa tällaisia yksilömurteita on yhdeksän. Alle 50-prosenttisen švaan alueraja olisi siis jokseenkin tarkasti savolais- ja kaakkoismurteiden välisellä rajalla.

Saukkosen mukaan švaa on kaakkoismurteiden pohjoisrajalla leviävä piirre. Kun tarkasteltavana on ollut puheyhteisön koko ikäjakauma 15-vuotiaista vanhuksiin, lapsilla ja nuorilla švaa on ollut yleisempää kuin vanhemmilla ikäluokilla. (Saukkonen 1967: 46–47, 53.) Saukkonen otaksuu (mts. 48), että švaa on levinnyt siirtymäalueelle vasta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, koska Kettunen ei ole merkinnyt sitä kaakkoismurteiden puolelle. Hänen mukaansa kaikenikäiset vanhimpia lukuun ottamatta omaksuvat švaata (mts. 49). Oman aineistoni oppaista nuorimmat ovat syntyneet vuonna 1910. On mahdollista, että švaa on tarttunut heidän murteeseensa jo lapsuusiässä, kaakkoismurteiden puo-

Taulukko 5. Švaan varianttijakauma prosentteina kvantiteetiltaan horjuvan švaan idiolekteissa. Numerot pitäjällyhenteen jäljessä ovat kielenoppaiden tunnuksia (ks. Palander 1996: 376–383).

idiolekti	<i>talvi</i>	<i>tal^avi</i>	<i>talavi</i>	yht. (f)
Sääm 16	-	13	87	8
Sääm 17	-	13	87	8
Sääm 24	-	14	86	7
Sääm 28	58	9	33	43
Kesä 6	30	36	34	98
Kesä 8	72	17	11	18
Kesä 9	30	10	60	10
Kesä 10	76	8	16	25
Kesä 12	57	43	-	7
Kesä 13	13	24	63	8
Kesä 14	94	3	3	32
Kesä 15	42	36	22	36
Uuk 1	57	22	21	54
Uuk 2	95	2	3	63
Saari 1	91	7	2	58
Saari 2	98	2	-	51
Saari 3	83	17	-	59
Saari 4	92	6	2	62
Saari 5	62	15	23	39
Saari 6	91	9	-	56
Saari 8	94	6	-	33
Pari 1	92	8	-	65
Pari 2	98	2	-	43
Pari 6	95	5	-	43
Pari 7	94	4	2	58
Pari 8	98	2	-	51
Pari 11	54	21	25	28
Pari 13	92	5	3	63
RauJ 1	94	6	-	18
Ruok 1	91	2	7	46
Ruok 3	72	17	11	36
Sul 11	54	4	42	28
Sul 13	21	18	61	33
Puu 4	-	2	98	40

leisista oppaistahan švaata esiintyy noin kahdella kolmasosalla. Aikuisiässä ympäristön vaikutus on silti saattanut vahvistaa švaata. Kuten Saukkonenkin toteaa, satunnaisen ja ylilyhyen švaan käyttäjät ovat piirteestä itse tietämättömiä (mts. 11). Tämä on leviävälle ääntenmuutokselle edullista: jos piirrettä ei havaita eikä tiedosteta, sitä ei myöskään voida kontrolloida.

Saukkosen tutkimuksessa miehet ovat naisia edellä švaan omaksumisessa (1967: 49–50). Omassa aineistossani tulos on samansuuntainen. Olen laskenut alle sataprosenttisen švaan alueen idiolekteille švaa-indeksin, joka vaihtelee 0:sta (ei švaata) 2:een (täysšvaa). Ylilyhyt švaa saa arvon 1. Näin laskettuna miesten keskimääräiseksi indeksiksi tulee 0,94 ja naisten 0,74. Aila Mielikäinen on tutkinut kokeellis-foneettisesti Hirvensalmen ja Mik-

▷

Kartta 3
Pienennetään kokoon 91 %
Korkeus 12,2 cm
Leveys 10,7 cm

kelin švaan fyysikaalista kestoaa, ja myös näiden mittausten mukaan švaa on miehillä pitempi kuin naisilla (Mielikäinen 1974: 9–11). Se että švaa on miehinen kielenpiirre, näkyy lukuisissa nykypuhekielen tutkimuksissakin: švaa näyttää miehillä säilyvän paremmin kuin naisilla (esim. Silvennoinen 1980: 119–121; Järvi 1981: 71–72; Nuolijärvi 1986: 63–66, 92–93, 96; Pinola 1997: 60–63).

Vaikka Savonlinnan seudun murteissa vallalla on *silemä*, *kylömä* -tyyppinen švaa, kaakkoismurteisiin ilmaantuva loisvokaali on enimmäkseen *silimä*, *kylymä* -tyyppiä. Madaltunutta švaavokaalia tavataan vain yhdellä uukuniemeläisellä ja yhdellä ruokolahtelaisella oppaalla. Švaa on siis leviämässä Pohjois-Karjalasta Kesälahden suunnasta eikä suoraan Säämingistä tai Punkaharjulta. Syynä on se Saukkosen (1967: 11) mainitsema seikka, että Saaren — Parikkalan pohjoisosista kontaktit ovat vanhastaan suuntautuneet Kesälahdelle, jonne ovat tieyhteydetkin olleet olemassa aiemmin kuin Punkaharjulle. Lisäksi Punkaharjun suunnassa vastassa on suo. Vastaavalla tavalla selittyy suppeavokaalinen švaa myös lännempänä, Ruokolahden pohjoisosassa. Ruokolahden ja Säämingin sekä Puumalan ja Sulkavan väliset pitäjänrajat halkovat jopa kymmenien kilometrien matkalta asumattomia metsäalueita. Nykyisen kuutostien paikalla ollut vanha maantie on sielläkin ohjannut kontaktien suuntaa Kesälahdelle päin.

Švaan variaatio osoittaa hyvin sen, kuinka vähittäinen muutos yksilötasolla ilmenee. Sataprosenttisen švaan alueen eteläpuoliset idiolektit muodostavat melko tasaisen jatkumon poikkeuksetta švaan käyttäjistä täysin švaattomiin yksilömurteisiin. Hallinnollisten rajojen vaikutus näkyy selvästi tämänkin piirteen kehityksessä: Savon ja Karjalan maakuntaraja, joka erottaa kaakkois- ja savolaismurteet toisistaan, toimii edelleen eräänlaisena vedenjakajana. Tämän rajan tuntumassa vaihtuu varianttien valta-asema monessa muussakin murrepiirteessä (Palander 1996: 239–241). Švaan variaatio paljastaa, miten laaja voi siirtymävyöhyke eri edustusten välillä olla. Tässä variaatioalue on 20–40 kilometrin levyinen, mutta todellisuudessa se saattaa jatkua vielä etelämmäs, tutkimusaluehan päättyy Ruokolahden pohjoisosaan.

MURREJÄRJESTELMÄT SAVONLINNAN SEUDULLA

Savonlinnan seudun murteissa on piirteitä kaikkiaan neljästä naapurimurreryhmästä: Pohjois-Karjalan ja Pohjois- ja Etelä-Savon savolaismurteista sekä pohjoisimmista kaakkoismurteista. Kuitenkin kokonaisuutena Savonlinnan seudun oma murrejärjestelmä poikkeaa kaikista näistä. Taulukkoon 6 on koottu tarkasteltujen kymmenen piirteen edustus eri järjestelmissä; edustuksella tarkoitetaan pitäjittäisiä valtavarientteja (pohjana Palander 1996). Tässä yhteydessä on syytä muistaa, että ympäristöpitäjät eivät ole alueellisesti kokonaan edustettuina, vaan mukana ovat useimmiten Savonlinnan seudun murreryhmän lähimmät raja-alueet. Švaassa on otettu huomioon vain suppean vokaalin jälkeiset tapaukset, joiden vaihtelua kuvataan *i*:llä ja *e*:llä (*silimä* ~ *silemä*) tai viivalla, joka merkitsee, että švaata ei esiinny. *ts*:stä tarkasteltavana ovat heikkoasteiset vastineet. Pohjois-Karjalan puoleisissa naapurimurteissa on kaksi toisistaan selvästi erottuvaa järjestelmää, toisaalta maakunnan keskiosiin kuuluvan Liperin murre, toisaalta eteläpitäjien Rääkkylän, Kiteen ja Kesälahden murteet.

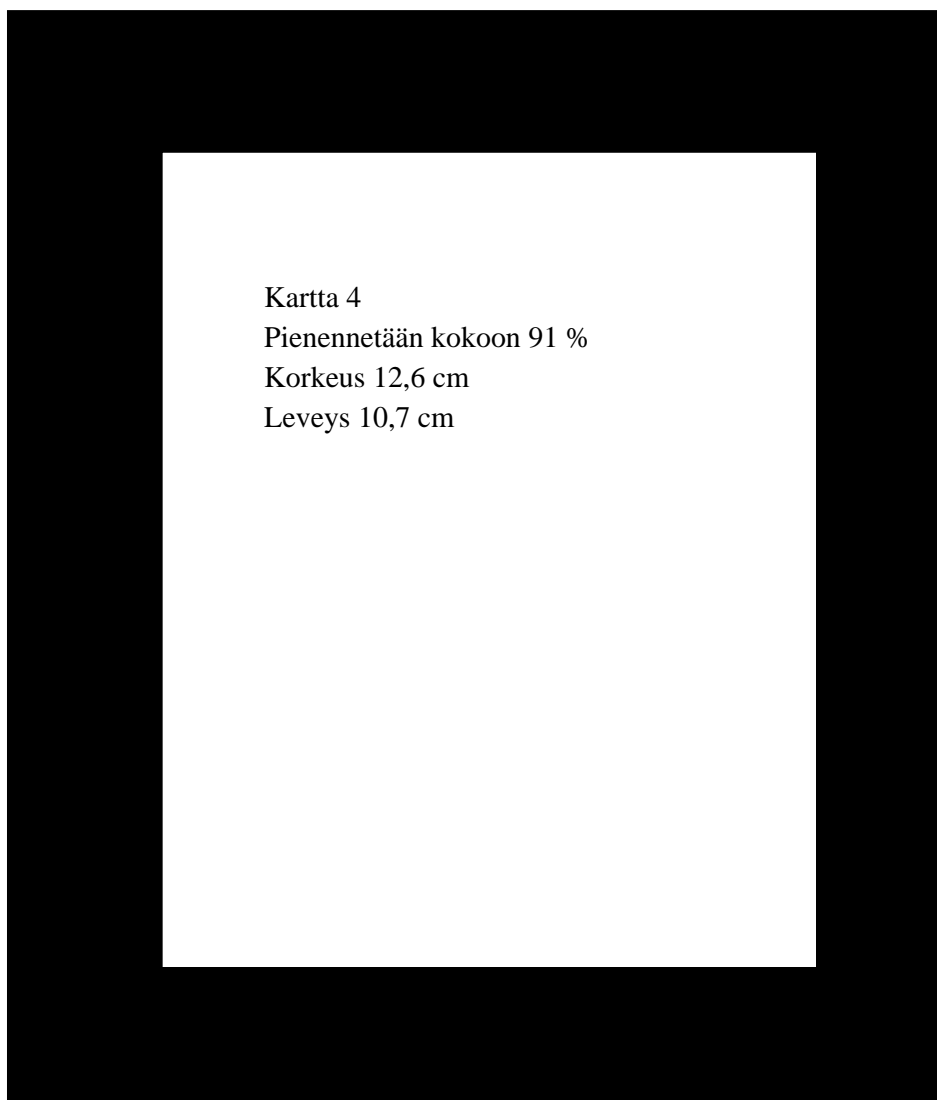
Useissa järjestelmissä on vaihtoehtoista edustusta. Esimerkiksi Pohjois-Savon murteiden švaassa Heinävedellä on vallalla *silimä*, *kylmä* -tyyppi, mutta Kangaslammilla ja Rantasalmella jo *silemä*, *kylömä*. Eniten pitäjittäisiä eroja on kaakkoismurteissa, kuudessa piirteessä. Savonlinnan seudullakin vaihtoehtoista edustusta esiintyy neljässä piirteessä.

Taulukko 6. Kymmenen piirteen pääasiallinen edustus tutkimusalueen murrejärjestelmissä (PS = Pohjois-Savo, ES = Etelä-Savo, PK (Lip) = Pohjois-Karjala, Liperin murre, PK = Pohjois-Karjala, KK = kaakkoismurteet, SS = Savonlinnan seutu).

	OA	eA	iA	UA	švaa	ts	minä	hän	-nsA	sellainen
PS	OO	ee	iA	UA	i/e	t	minä	hään	-sA	semmoinen
ES	OA	ee/iA	iA	UA	e	h	minä/ mie	hään	-se	sellainen
PK (Lip)	OO	ee	ii	UU	i	t	mie	hiän	-sA	semmoinen
PK	UU	ii	ii	UU	i	h	mie	hiän	-sA	semmoinen
KK	OO/UU	ii/iA	ii	UU	-	h/ht	mie	hään/ heän	-se/ -VVse	semm./sell.
SS	OO/UU	ee/ii	iA	UU	e	t/h	mie	hään	-sA	semm./sell.

▷

Kartasta 4 näkyy eri murrejärjestelmien toteutuminen idiolekteissa. Variantti on katsottu järjestelmän mukaiseksi, jos se on yksilömurteessa valtaedustuksena (yleensä siis vähintään 50-prosenttinen).² Mukana eivät ole idiolektit, joista jonkin piirteen edustus puuttuu; näitä on kaikkiaan 32 eli 16 %. Naapurimurteiden järjestelmien mukaiset yksilömurteet ovat Savonlinnan seudun välimurteistossa harvinaisia: yksi Liperin murretta muistuttava yksilömurre löytyy Savonrannan pohjoisosista, ja Pohjois-Savon murteiden mukaista järjestelmää esiintyy kolmella enonkoskelaisella ja yhdellä sääminkiläisellä. Eteläsavolais- ja kaakkoismurteiden mukaisia idiolekteja ei välimurteiden puolella ole lainkaan. Muutenkin eri järjestelmät erottuvat alueellisesti verrattain tarkasti toisistaan: vain Pohjois-Karjalan murrusysteemit limittyvät hieman Rääkkylän pohjoisosassa (ks. myös Rantanen 1987: 64, 67, 72–73). Juuri tämänsuuntaisia rajanylityksiä saattaa esiin-

² Todellisuudessa eräiden piirteiden esiintymisrajat ovat osassa järjestelmiä tiukemmat: *silimä*, *kylymä* -tyyppisen švaan, *moinen*-loppuisten pronominaalien ja *poikasa*^x-tyyppisen omistusliitteen esiintymisessä on löydettävissä 100-prosenttisen edustuksen alueellinen raja, *mie*, *sie* ja *hään* -pronomineista, *ea*, *eä* -yhtymien *korki(j)a*-tyypistä sekä *oa*, *öä* -yhtymien *verku(v)a*-tyypistä puolestaan 0 %:n raja (Palander 1996: 238–239).

tyä idempänäkin Pohjois-Karjalan keski- ja eteläosien murteiden välillä. Sen sijaan päinvastaiset poikkeamat ovat epätodennäköisiä, sillä etelämurteille ominaiset ja murteenpuhujien itsensäkin tiedostamat *verkkuu*, *korkii* -variantit eivät kuulu maakunnan keskiosien murteeseen (Turunen 1959: 269–270, 275–276; Forsberg 1988: 17–18; MA Liperi).

Savonlinnan seudun murteiden järjestelmä toteutuu 34 yksilömurteessa. Ne keskittyvät melko yhtenäiselle alueelle, Savonrannan ja Enonkosken eteläosiin sekä Kerimäelle ja Punkaharjulle. Juuri nämä alueet muodostavat keskeisimmän osan vanhasta Kerimäen emäpitäjästä. Vanha Kerimäki irtosi Säämingistä 1642 ja oli omana hallinnollisena yksikkönään yli 200 vuotta, aina Savonrannan eroamiseen, 1860-luvulle asti. (Ks. Mielonen 1993: 132–134 ja kirjan lopussa oleva karttaliite.) Vanhan Kerimäen alue hahmottuu erilliseksi osaksi Savonlinnan seutua myös tarkasteltaessa eri varianttien 50-prosenttisen edustuksen rajalinjoja. Kuudentoista variantin rajoista yksikään ei lävistä aluetta, vaan rajat kiertävät sitä milloin höllemmin, milloin tiiviimmin kimppuuntuen. (Ks. Palander 1996: 241.) Kerimäki ja Punkaharju muodostavat siis Savonlinnan seudun murteiden ytimen. Siellä vaihtelu on idiolekteittain keskittynyt harvempiin piirteisiin kuin muualla ja vakiintunut.

SAVONLINNAN SEUDUN ERIKOISASEMA

Savonlinnan seudun murreaineisto paljastaa hyvin sen, miten runsasta ja yleistä idiolektinsisäinen vaihtelu välimurteissa on. Yksityiskohtaisemmin tarkasteltaessa murreryhmästä erottuu Savonrannan ja Säämingin reunavyöhyke, jolla variaatio on kaikkein runsainta, sekä Kerimäen ja Punkaharjun muodostama ydinalue, jossa vaihtelu on ilmeisesti jo huipunsa ohittanut. Enonkoskella yksilömurteet varioivat vähiten; pitäjän asutus onkin suurelta osin syntynyt Rantasalmen suunnasta. Karvilan ja Simanalan, Enonkosken eteläsimpimpien kylien murteet liittyvät koostumukseltaan läheisesti Kerimäeltä alkavan keskusalueen murteisiin. Nämä kylät ovat olleet asuttuja jo 1550-luvulla (Mielonen 1993: 48–51), ja 1640-luvulla ne tulivat osaksi vanhaa Kerimäkeä (mts. 132–133, 137–139).

Useiden varianttien rinnakkaisuus on ominaista erityisesti Säämingin idiolekteille. Se kertoo erisuuntaisista murrevaikutteista ja samalla valtakunnan- ja pitäjänrajojen vaikutuksesta. Suur-Sääminki erosi Juvasta vuoden 1510 paikkeilla. Nykyisen Säämingin alueeseen on kuulunut osia kolmesta Suur-Säämingin neljänneskunnasta: Iitlahdesta eli Idänlahdesta, Säämingistä ja Haapalasta. (Lappalainen 1970: 336, 398–421; Seppänen 1999: 115.) Säämingin länsi- ja eteläosat olivat Iitlahden neljännestä. Kun Iitlahti itsenäistyi Sulkavan pitäjäksi 1630-luvulla, muun muassa Särkilahden ja Vuoriniemen seudut jäivät Sääminkiin (Lappalainen 1970: 459; Seppänen 1999: 112–118). Haapalan neljänneksestä syntyi vanha Kerimäki 1640-luvulla. Vanhan Kerimäen länsiraja oli Pihlaja- ja Haukivedessä; siten nykyiseen Sääminkiin kuuluvat kylät Hannolanpellolta Moinniemielle olivat Suur-Kerimäkeä (Mielonen 1993: 133–134). 1870-luvulla Säämingin ja Kerimäen välistä rajaa siirrettiin ensimmäisen kerran idemmäksi ja osia näistä kylistä liitettiin useissa eri vaiheissa Sääminkiin ja Punkaharjuun (Pohjannoro 1990: 31–33). Säämingin murteessa on siis toisaalta vanhan Kerimäen perusitasavolaisuutta, toisaalta pitäjän länsi- ja eteläosissa eteläsavolaisvaikutteita. Ei olekaan ihme, että Kettunen merkitsi murrekarttoihinsa (1940) savolaismurteiden eteläisen ja itäisen ryhmän välisen rajan Sääminkiä halko-vaan vesistöön, Pähkinäsaaren rauhan rajan kohdalle.

▷

Ehkä yllättävin tulos idiolekteittaisesta tarkastelusta on kuitenkin se, että vaihtelu ei pääty Savonlinnan seudun murreryhmän rajoille vaan jatkuu jossain määrin kaikissa ympäristömurteissa. Pohjoissavolaisissa murteissa vaihtelu, sikäli kuin sitä esiintyy, koskee enimmäkseen *ia, iä* -yhtymiä, *ts:n* edustusta ja švaata. Pohjois-Karjalassa Liperin eteläpuolella varioivat useimmiten *oa, öä, ea, eä* ja *ia, iä* -yhtymät, Kesälahdella myös švaa. Eteläsavolaismurteissa horjuntaa on melko tasaisesti kaikissa muissa piirteissä paitsi yksikön 3. persoonan pronomiinissa, kaakkoismurteissa taas muissa paitsi *ua, yä* -yhtymissä ja yksikön 1. persoonan pronomiinissa. Variaatio on kaakkoismurteissa ja Sulkavalalla itse asiassa yhtä monimuotoista ja laajaa kuin Säämingissä, joten sen perusteella nämäkin alueet voitaisiin lukea siirtymämurteiksi, tosin perussävyltään ja koostumukseltaan erityyppisiksi.

Pohjoisten kaakkoismurteiden sekakoosteisuus johtuu alueelle eri aikoina suuntautuneesta muuttoliikkeestä. Kun Stolbovan rauhan solmimisen jälkeen Käkisalmen läänistä — Pohjois-Karjalasta, Laatokan Karjalasta ja Raja-Karjalasta — alkoi paeta ortodokseja joukoittain Venäjälle, tilalle muutti väkeä lännestä: Savosta ja Ruotsin Karjalasta. Luterilaisten osuus väestöstä lisääntyi nopeasti 1600-luvun loppupuolella; kun esimerkiksi Parikkalassa ortodokseja oli vielä vuonna 1651 vajaat 24 % asukkaista, vuonna 1690 heitä oli enää 5 % (Juvonen 1996: 64). Parikkalassa ortodoksien jättämille autioituneille tiloille muutti asukkaita Viipurin Karjalasta ja Itä-Savosta, erityisesti Kerimäeltä, Säämingistä ja Rantasalmelta (mts. 65, 70–80). Luoteis-Laatokan murteet ovat siis muotoutuneet kolmesta komponentista: pohjana olevasta Käkisalmen Karjalan murteesta sekä siihen sulautuneista Viipurin Karjalan murteesta ja savolaismurteista (Leskinen 1964: 112). Viipurin läänin yhdistyttyä muuhun Suomeen 1812 savolaisvaikutus jatkui pohjoisimpiin kaakkoismurteisiin useiden vuosikymmenien ajan (Leskinen 1963: 21–22).

Sulkava on puolestaan kuulunut entiseen Suur-Sääminkiin ja ollut vuosisatojen ajan rajaseutua. Sulkavankin alueella väestöä on vaihtunut: jo 1550-luvulla väkeä siirtyi erityisesti Pohjois-Savoon ja 1600-luvulla Käkisalmen lääniniin (Lappalainen 1970: 459). 1700-luvulla, kun valtakunnanraja vedettiin Sulkavan halki, väestöä muutti rajan yli kumpaankin suuntaan. Enimmäkseen uudet asukkaat tulivat lähipitäjistä, eivätkä sulkavalaiseltaan yleensä muuttaneet naapuripitäjiä kauemmas. (Seppänen 1999: 398–399, 403–404.) Etelä-Savon murteiden synnyssä varsinaisten asutussiirtojen ohessa merkitystä on kuitenkin ollut myös vilkkailla kaakkoon suuntautuneilla kauppa- ja työnhankintakontakteilla (ks. Mielikäinen 1981a: 34–35). Tästä kaikesta on seurannut, että Etelä-Savon murreryhmän itälaidalla Sulkava on jäänyt siirtymäalueeksi, jolla tavataan vaihtelevassa määrin Savonlinnan seudun murteista tuttuja piirteitä (mts. 17–18).

Välimurteeksi luokittelu ja erityisesti murreryhmien rajaaminen ovat aina tutkijan tulkintaan perustuvia ratkaisuja. Yleensä — käytännöllisyysyistä — murreryhmien rajat mukailevat pitäjänrajoja, vaikka oikeutetumpia rajalinjoja olisivat usein vanhojen emäpitäjien rajat. Itsenäisenä murteistonaan aluetta voidaan pitää silloin, kun sen murteista on löydettävissä ympäristöstään selvästi erottuva oma järjestelmänsä. Savonlinnan seudun välimurteista tällainen järjestelmä hahmottuu jo kymmenen piirteen perusteella, ja niiden lisäksi on olemassa ilmiöitä, joiden levikkialue kattaa lähes pelkästään tämän murteiston.

Sydänsavolaismurteiden suunnasta tulevat muutospaineet vaikuttavat siihen, että Savonlinnan seudulla varianttien yleisyysuhteet ovat koko ajan pienessä liikkeessä. Väli-

murteiston järjestelmä on kuitenkin vaihtelustaan huolimatta osoittautunut toimivaksi ja tarkoituksenmukaiseksi, ja siten tällä luonnollisella variaatiolla on kaikki edellytykset jatkaa kehitystään.

LÄHTEET

- DECAMP, DAVID 1971: Implicational scales and sociolinguistic linearity. – *Linguistics* 73 s. 30–43. The Hague: Mouton & Co.
- CHAMBERS, J. K. – TRUDGILL, PETER 1980: *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FORSBERG, HANNELE 1988: *Pohjois-Karjalan murrenäytteitä*. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseuran.
- HYVÄRINEN, TERTTU 1999: *Kiihtelysvaaran murteen muuttuminen sadan vuoden aikana*. Pro gradu -tutkielma. Joensuu: Joensuun yliopiston suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos.
- JUVONEN, JAANA 1996: *Parikkalan historia*. Jyväskylä: Gummerus.
- JÄRVI, MAUNO 1981: Murrepiirteet eteläpohjalaisten koululaisten ja opiskelijoiden puhekielessä: vokaalit. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros*. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 2 s. 57–90. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitos.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Pohjois-Karjalan ja Kainuun murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- LAPPALAINEN, PEKKA 1970: *Säämingin historia I:1*. Sääminki: Säämingin kunta ja Säämingin seurakunta.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1990: Murrerajakysymyksiä. – Helena Suni (toim.), *Laatokan piiri*. Juhlakirja Heikki Leskisen 60-vuotispäiväksi 10.10.1990 s. 94–99. Helsinki: Vapokustannus.
- LESKINEN, HEIKKI 1963: *Luoteis-Laatokan murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1964: Suomen itämurteet keskiajan ja uuden ajan taitteessa. – *Virittäjä* 68 s. 97–115.
- MA = Muoto-opin arkiston kokoelmat. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- MIELIKÄINEN, AILA 1974: *Švaavokaalin kesto Hirvensalmen ja Mikkelin murteissa*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisu 9. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- 1980: Pikapuhemuodot Jyväskylän puhekielessä. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros*. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1 s. 123–148. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitos.
- 1981a: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

▷

- 1981b: Murre, kielenkäyttäjät ja asenteet. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nyky suomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 2* s. 91–126. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitos.
- 1994: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria II. Vokaalit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000: *Murre-eroista ja isoglossien hierarkiasta*. Esitelmä 9. fennougristikongressissa Tartossa 8.8.2000.
- MIELONEN, ASKO 1993: *Vanhan Kerimäen historia I:1*. Jyväskylä: Gummerus.
- NAHKOLA, KARI 1985: Variaatio kielitieteessä. – Päivikki Suojanen (toim.), *Muuntelu ja kulttuuri* s. 130–185. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.
- NUOLIJÄRVI, PIIRKKO 1986: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAJARINEN, JAANA 1995: *Liperin murre vuonna 1990. Muuttuuko Kivenpyörittäjienkin kieli? Pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PALANDER, MARIJATTA 1987: *Suomen itämurteiden erikoisgeminaatio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1996: *Vaihtelu Savonlinnan seudun välimurteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAUNONEN, HEIKKI 1982: Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena. – M. K. Suojanen & Päivikki Suojanen (toim.), *Sosiolingvistiikan näkymiä* s. 35–110. Helsinki: Gaudeamus.
- PINOLA, KATI 1997: Švaa-vokaali. – Seija Makkonen ja Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 59–66. Oulu: Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- POHJANNORO, LAURI 1990: *Vanhan Kerimäen historia II*. Jyväskylä: Gummerus.
- RANTANEN, TUJJA 1987: *Rääkkylän murteen muuttumisesta. Kymmenen äänne- ja muoto-piirteiden tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopiston suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos.
- SAUKKONEN, PAULI 1967: *Švaa-analyysi savolais- ja kaakkoismurteiden rajalta*. Suomi 111:4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SEPPÄNEN, PAAVO 1999: *Sulkavan historia I. Sulkava vuoteen 1860*. Sulkava: Finnreklama Oy.
- SILVENNOINEN, LEENA 1980: Laaja-alaiset itämurteisuudet Jyväskylän puhekielessä. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nyky suomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1* s. 89–122. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitos.
- TURUNEN, AIMO 1959: *Itäisten savolaismurteiden äännehistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.

IDIOLECTS OF TRANSITIONAL DIALECTS:
VARIATION IN THE DIALECTS OF INDIVIDUALS
IN THE SAVONLINNA DISTRICT

The article investigates idiolectal variation in transitional dialects. The dialects chosen for the study were those of the Savonlinna district and its immediate vicinity, in eastern Finland. The material consists of recorded dialect samples of 198 speakers (about 195 hours) born at the end of the 19th century or in the early 20th century. The informants had lived most of their lives in the same village.

The writer examines the idiolectal variation in the following phonological and morphological features, chosen as being typical of regional dialect variations: 1) *oa, öä* in non-initial syllables; 2) *ea, eä* in non-initial syllables; 3) *ia, iä* in non-initial syllables; 4) *ua, yä* in non-initial syllables; 5) schwa vowel; 6) consonant combination *ts*; 7) the pronouns *minä, sinä*; 8) the pronoun *hän*; 9) equivalents of the 3rd person possessive suffix *-nsa, -nsä*; and 10) pronouns of the type *sellainen, semmoinen*.

The material reveals that variation within a single idiolect increases from north to south. This also applies to the occurrence of parallel variants. In the north of the area the greatest variation is found in the vowel combinations ending in *a* or *ä* (with the exception of *ua* and *yä*); further south, the variation also increases in other features. The variation can be described using an implicational scale indicating the most likely occurrence of variation in the different features, which is best illustrated in the idiolects of the Savonranta district dialects, and in the Sääminki area, at the western boundary. In the central area, at Kerimäki and Punkaharju, variation is well established and the idiolects show greater similarity than elsewhere. This is because the area was once the heart of a much larger Kerimäki parish.

The study shows that idiolectal variation is found not only in the group of transitional dialects of the Savonlinna district but extends beyond the district too. For the ten features examined, variation is absent only in the dialects of two informants from north Savo. The composition of the Savonlinna district dialects nevertheless distinguishes them as a group in their own right, with a dialect system that differs from all the neighbouring dialect systems. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos

Joensuun yliopisto

PL 111

80101 Joensuu

Sähköposti: *marjatta.palander@joensuu.fi*